

OOTAMATUSI VARJAV SEEN

Lõhislehik, ladinakeelse nimega

Schizophyllum commune, on

pealtnäha nagu tavaline lehkseen.

Ta kasvab küll lamavatel

lehtpuutüvedel ja -okstel, kuid

niisuguseid on selles

seenerühmas üle saja.

Erast Parmasto, seenevana

Kuni kahe sentimeetri suurused enamasti rosettidenäga koos kasvavad kübarakesed on lehvikuksulised, kuid selliseidki leidub mitmeid. Iseäralik on, et seene sitked viljakahad püsivad kaua: vähemalt osa neist talvitub meil; ka ei karda nad põuailma ning pigem eelistavad kui väldivad päikese- lisi raiesmikke ja teisi kuivi paiku; neid võib leida isegi vanadel aialattidel.

Karmide ilmastikutingimuste kaitseks

on seene ülaküljel tihe hall viltjas karvkate, mis säilitab seent ajuti õnnistavat vihma- ja kasteniiskust. Allküljel radiaalselt paigutunud eoslehekeseid ehk lamellid reageerivad õhukuivusele: niiske ilmaga paistavad nad tavalistena, kuivaga lõhestuvad aga pikuti pooleks. Pooled keerduvad teine teisele poole, kattes niiviisi eosid moodustava eoslava. Ühelgi teisel lehkseenel sellist kaitseviisi pole ja seetõttu ei teatud kuni nende DNA võrdleva uurimiseni, kas nad üldse lehkseened ongi – võib-olla ehk torikulaadsed? On küll, ning nad osutusid sugulasteks servikutele ja maksakule.

Põhjamaades ei osata seda seent millekski pruukida, ka ei häirinud kaua aega inimesi temast põhjustatud üsna aeglaselt arenev puidumädanik. Juhukombel võeti ta kasutusele biokeemilistes ja seente füsioloogia uurimistes mudelorganismina, nii on lõhislehiku kohta kogu maailmas avaldatud sadu teadustöid. Olen naljatanud, et maailmas on mitu kuulsat mükoloogiaprofessorit, kes tunnevad ainult ühte seeneliiki. Nimelt sedasama lõhislehikut, kelle eks-

perimentaalsele uurimisele on nad pühen- danud kogu oma elu.

Aafrikas ja Kagu-Aasias kuulub see liik hinnatud söögiseente hulka. Seda on märgitud mitmetes raamatutes; kui aga püüdsin teada saada, kuidas nii vintsket ja nahkset olevust süüa annab, ei osanud autorid mulle vastata. Nähtavasti kasutatakse seent suppides, mõnel maal aga ka närimis- kummi asemel.

Seente kasvu optimumtemperatuur on reeglina 15–28 °C vahel, seda ka troopika- maades kasvavatel liikidel. Haruharva on aga sellistel seentel – ka lõhislehikutel – leitud mutante, mille arengutemperatuuri- riiks on liigile ebaharilikult kõrge 35–38 kraadi – seega inimese kehatemperatuur. Mõnel erandjuhul on nad tekitanud inimesel surmaga pääduvat sügavmükoosi – se- nest tingitud sügavamate kudede rasket haigestumist. Sügavmükoos on mitte nahal (nagu on seentest põhjustatud nahahaiguste, näiteks meil väga levinud varbavahede haudumise ja varbaküünte paksuks ning kollaseks minemise puhul), vaid inimese kudede sügavuses kasvavast seenest põhjustatud haigus, tavaliselt raskesti diagnoositav ja raskesti ravitav. Neid juhte on kindlaks tehtud äärmiselt vähe, tegelik arv võib aga suurem olla: sellist haigestumist ei osata enamasti õigesti diagnoosida.

Paljud puitu lagundavad seened pole kuigi kitsalt spetsialiseerunud. Näiteks kasvatatakse looduses lehtpuupuidul kasvavat austerservikut edukalt plastikkottidesse to- pitud ja seene jaoks toitaminetega rikastatud õlgedel ja muudel taimsetel jäätmetel.

Lõhislehikut peeti hiljutise ajani ainult pui- dul kasvavaks liigiks, ning mõnel maal, näi- teks Suurbritannias, kaunis haruldaseks. Pärast kaheksakümnendate-üheksaküm- nendate aastate torme hakkas ta aga seal mahamurdunud puudel rohkemalt kasva- ma. Peagi leiti seent ka hoopis ootamatul kasvukohal – põlluservades seisvatel kiletat- tud heina- ja õlepallidel. Juunis-juulis val- mistatud pallidel leidis kilevigastustest välja kasvanud seene viljakahad sadade kaupa juba jaanuaris. Meenutati, et õige harva on seda liiki kuivsilol leitud juba möödunud sajandi esimesel kolmandikul ja isegi 1878. aastal. Kunagi aga mitte nii pal- ju, kui praegu.

Heina ja põhu kahjustajaid on teisigi, ka lõhislehiku inimesele patogeensete vormi- de esinemine on seeneteaduse õpikutes ik- ka korratav haruldane fakt. Paraku said sel- le aasta veebruaris asjast haisu ninna Ing- lismaa kollaste ajalehtede kõmuajakirjani- kud. Lõhislehiku nimeks panid nad *tapja- seen* (*killer fungus*), ning lahti läks hüsteeriline hirmutamine. Kuigi ühtki uemat haigusjuhtu polnud inimestel täheldatud.

Kuidas on lood Eestis? Põhupallidel ja kuivsilol lõhislehikut veel leitud pole ning ega vist tulegi: meil on talv külm, mitte soojavõitu ja vihmane nagu Inglismaal. Kui seene eosed ongi tuulega metsast heinale või viljakõrtele kandunud, pole see veel pii- sav seeneniidistiku arenemiseks.

Selle loo Suurbritanniat käsitlev osa on teada saadud amatöör-seeneteadlaste aja- kirja *Field Mycology* jaanuari- ja aprilli- numbritest. **lo**